

פרשת בְּרֵאשִׁית

צִדְקַת תְּעֵשֶׂה לַתּוֹרָה – בְּרֵאשִׁית

עַץ הַדְּעַת טוֹב וְרַע - רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר גִּפְּן הִיא

אחד מהסיפורים בפרשתנו, שלא קל להבין, סיפור שתוצאותיו רודפות אותנו עד היום, הוא סיפורו של חטא עץ הדעת **טוב ורע**. בסיפור זה רב הנסתר על הגלוי, ואפילו שם הפרי אינו נזכר במפורש. מה שברור כנראה לכולם, זה שמרגע שאדם וחיה אכלו מפריו של עץ הדעת, והאכילה פעלה את פעולתה על האדם ועל צאצאיו לעתיד, פקע האיסור והותר הפרי לאכילה. התורה אינה מגלה לנו באיזה עץ מדובר, ומובא במדרש בשם ר' יהושע בן לוי, שהכתוב "לא גילה אותו ולא תגלה אותו. למה? שלא יהו אומרים האילן הזה הביא מות לעולם". חז"ל מתייחסים לשאלה, באיזה אילן מדובר, בכמה מקומות, ונביא לדוגמא את הברייתא "דתניא רבי מאיר אומר אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו **גפן** היה שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין. רבי יהודה אומר **חטה** היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואימא עד שיטעום טעם דגן. רבי נחמיה אומר **תאנה** היה, שבדבר שקלקלו בו נתקנו שנאמר ויתפרו עלה תאנה".

ומעניין ששלוש החלופות הנ"ל כולן משבעת המינים שהשתבחה בהן ארץ ישראל. ויש מקום לשאול מה לצמחים אלה ולעץ הדעת? למרות שהחיטה היא צמח חד שנתי, ורחוקה כיום מלהיקרא עץ, עדיין, מכיוון שמשקלה חשוב מאוד בתזונת האדם ומכיוון שקצרה היריעה מהכיל את הנימוקים והסימוכין לדעה ש"**חטה** היה", הוקדש בעבורה גליון מיוחד לפני שנתיים. כדי שנוכל לעמוד במסגרת הגליון, נצטמצם הפעם לחלופה של **הגפן** וננסה להבין מה גרם לרבי מאיר שהציג את החלופה הזו, לראות דוקא בה, תשובה לשאלה מיהו עץ הדעת?

מהם האמצעים שעשויים לעזור לנו לגלות את עץ הדעת?

- זיקה מיוחדת בין העץ ובין דעת ובמיוחד בהתייחס ליכולת להבחין בין טוב ורע
- איכות מיוחדת במינה של הפרי ו/או השפעה מיוחדת של הפרי על האוכל אותו.
- מידת החשיבות לה זוכה הפרי
- זיקה בין העץ/פירותיו ובין העונש/התיקון שהושת על המעורבים בחטא
- רמזים/הצפונים בשם העץ/הפרי לגבי היותו מעורב בחטא
- פסוקים בתנ"ך או בדברי חז"ל שיש בהם כדי לקשור אותו לסיפור

האפשרות שמדובר בגפן, ושהפרי האסור היה ענבים, נראית סבירה יותר ומתקבלת על הדעת, בשל המראה החינני והמושך של האשכולות, ובשל מתיקותם של הענבים, "וַתֵּרָא הָאֵשֶׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֵאֵנָה הוּא לְעֵינַיִם". חשיבותה של **הגפן** ניכרת בכך שזכתה, להבדיל משאר עצי הפרי, לברכה ייחודית בעבורה "בּוֹרֵא פְּרֵי הַגִּפְּן". ברכה זו נאמרת על שתיית **היין**, תוצר חשוב מאוד המופק בתהליך של השבחת תוכן הענבים (פרי הגפן).

לא צריך להתאמץ כדי להיזכר במה ניכרת חשיבותו הגדולה של היין, שהרי על כל צעד ושעל כמעט, אנו מצויים לעשות בו שימוש על צד הקדושה. להלן רשימה "קצרה" וחלקית של אירועים בהם מתבקש השימוש ביין: ניסוך היין מידי יום על גבי המזבח (על כל קרבן בהמה), הקידוש (בשבת ובמועדים), בטקס הקידושין ובשבע ברכות של חתן וכלה, בברית מילה, בהבדלה, בכוס של ברכה (זימון על הכוס), ב"חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע..." ובהתייחסותם של חז"ל למצוות השמחה ביום טוב, "אין שמחה בלא בשר ויין". יוצא איפוא שביין חבויים כוחות רוחניים מיוחדים מצד הקדושה.

ומפליא לגלות שלא רק אדם הראשון, אבי-האנושות, נכשל בגפן, אלא גם אבי-האנושות השני, הלא הוא נוח, נכשל אף הוא בגפן, שגרמה לו נפילה רוחנית גדולה עליה מעיד הכתוב "**וַיִּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה** וַיִּטַּע כָּרְם; וַיִּשְׁתֶּה מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּלַּל בְּתוֹךְ אֶהְלָה"; ויש מקום לשאול מה חשיבותה של המילה "**וַיִּחַל**" ומה היא באה לתרום לנו? ומבהיר מדרש רבה "עשה עצמו **חולין**". על דרך פנימיות, שורש המילה **וַיִּחַל** הינו **ח.ל.ל.**, במשמעות של התרוקנות/ירידה מהדבקות בצד הקדושה והידבקות ב**חולין**, עד כדי מתן קדימות לנטיעת כרם שלם. הטיה דומה של שורש זה, במשמעות זו של חילול הקדושה, אנו מוצאים לדוגמא בפתחה של סיפור החטא בבעל פעור, "**וַיִּשָּׁב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּים וַיִּחַל הָעָם לַזְנוּת** אֶל בְּנוֹת מוֹאָב".

רמז נוסף לנפילה זו של נוח, ניתן למצוא בתואר "**איש האדמה**", לו הוא זוכה כאשר הוא נוטע כרם. תואר זה מעיד על התקרבות למרכיב הגשמי שבאדם, "**עפר מן האדמה**", להבדיל מהתואר הראשון שמייחס לו הכתוב לפני המבול, "**איש צדיק תמים** הָיָה". וכפי שמסופר בגמרא הוכיח הקב"ה את נוח, "נח, לא היה לך ללמד מאדם הראשון?! שלא גרם לו (את הקלקול) אלא יין". לכן יש המסבירים את אמירת "סברי מרנן" לפני ברכת הגפן, כמעין בקשת אישור/הכשר לשתייה, ואת המענה "לחיים" (בחלק מהעדויות), כברכה ששתייה זו לא תגרום למות חלילה. אצל החסידים מקפידים לומר פעמיים "לחיים" עם "הרמת הכוסית" (לפני השתייה), כדי להביא לידי ביטוי את המודעות לסכנה הכרוכה בשתייה שלא כהלכה, מהצד הגשמי בלבד. ה"לחיים" הראשון, להבדיל מהמוות שבא לעולם בגין חטא עץ הדעת, והשני, להבדיל מ"המוות" של הצאצאים הנוספים בפוטנציה (עד סוף כל הדורות) שיכול היה נוח להביא לעולם, אלמלא סירסו חם, בהיותו שיכור.

אחת המעלות הגדולות המיוחסות ליין היא יכולתו לשמח, עד שקבעו חז"ל לגבי המצוה "**וַיִּשְׂמַחַת בְּחֶגְדְּךָ**", שאין שמחה אלא ביין שנאמר "**וַיִּינוּ יִשְׂמַח לִבְבָּ אֲנוֹשׁ**". מעלה זו באה לידי ביטוי גם במשל יותם, המספר על העצים שביקשו למשוך

עליהם מלך. כאשר פנו העצים אל הגפן בבקשה שתמלוך עליהם, השיבה להם הגפן בתמיהה, "הַחֲדַלְתִּי אֶת תִּירוּשֵׁי הַמִּשְׁפָּחָה אֶלְקִים וְאֲנִישִׁים וְהִלַּכְתִּי לְנוּעַ עַל הָעֵצִים!?!". זאת אומרת שיש לַגֶּפֶן תפקיד חשוב מאוד בבריאה, לשמח אלוקים ואדם, והיא אינה מוכנה לוותר על תרומתה, אפילו לא תמורת כתר המלוכה. מדוע איפה עלינו להיזהר כל כך משתיית היין, הרי כפי שאומר רבי נחמן מברסלב "מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד"? ועד כדי כך צריך להיזהר מהיין עד שאומרים חז"ל, "שכל הרואה סוטה בקלקולה, יזיר עצמו מן היין, שהוא מביא לידי ניאוף!".

ניתן למצוא סיפורים קשים נוספים הפותחים בשתיית יין, כמו בנות לוט המשקות את אביהן יין, שתייה שסופה גילוי עריות ותולדותיה עֲמוֹן וּמוֹאֵב ("לא יבא עֲמוֹנִי וּמוֹאֲבִי בְּקַהֲלִי ה'"). גם הדרך בה החטיאו בנות מואב/מדיין את העם בשיטים, היתה באמצעות היין שהציעו להם לטעום, קלקול חמור שהוביל לאיסור על שתיית יין נסך ואף "סתם יינם".

אנחנו מתחילים לראות את הדואליות שבין, "טוב ורע". ואין כמו המדרש המציג כוחות שונים, הצפונים בפוטנציה בין וכיצד ניתן לעורר אותם. ומספר המדרש שכשבא נח ליטע כרם בא השטן ושאל אותו לטיבה של הנטיעה. הבהיר לו נוח שפירות הגפן מתוקים ושניתן לעשות מהם יין המשמח לבבות. ביקש ממנו השטן להיות שותף עימו בכרם והסכים. בא השטן בלילה ושחט כבש תחת הגפן, אחר כך הביא ארי ושחטו, אחר כך הביא קוף ושחטו ואחר כך הביא חזיר ושחטו והדם של בעלי החיים ששחט, השקה את הגפנים. בכך רמז השטן להשפעות השונות של שתיית היין, בשלבים השונים. קודם שישתה אדם מן היין הוא תם כבש ושולט על לשונו והתנהגותו. שתייה כמות ניכרת הרי הוא מתמלא מרץ וגבורה כארי וחושב/ואומר שאין כמוהו בעולם. התחיל להשתכר נעשה כקוף, עומד ומרקד ומשחק, עושה מעשה ליצנות ומנבל את פיו. ברגע ששתה יותר מדי נעשה כחזיר המתגולל בקיאו ובמי רגליו.

ומדוע בכלל אנו עוסקים בייין כאשר הכתוב מדבר על פרי? לפי דעה אחת חוה סחטה בעבור אדם הראשון את הענבים ולפי דעה אחרת לא היה צורך בכך, מכיוון שכל ענבה היתה גדולה מאוד והכילה תירוש/יין. ולפי פנימיות, אילו היה אדם הראשון מתאפק ומצליח להתגבר על הפיתוי למשך כשלוש שעות, היה זוכה לעשות קידוש של שבת על יין מפרי עץ הדעת. אילו כך אירע, היתה השפעתו של הפרי אך לטובה ובזכות השבת היה נעשה פירוד בין הטוב לרע שבעץ הדעת, והאוכל מפריו לא היה מסתכן בראייה של כל רע שהוא.

מהו סוד כוחו של היין, שמצד אחד יכול להביא להתעלות רוחנית גדולה אך מצד שני עלול חלילה להוריד חיים שאולה? ואומרים חז"ל "נכנס יין יצא סוד", דבר ה"מוכח" כביכול על דרך הגימטריא, יין = 70 = סוד. באיזה סוד מדובר? מחד גיסא, אנו מייחסים ליין ששותים על דרך הקדושה, (בקידוש, בסעודת מצוה וכו'), את הכוח לגלות רזי תורה. מזוית פנימית יותר, ניתן לשייך ליין את הכוח לגלות לעין כל, את אישיותו ומהותו של השותה עצמו, כמאמר חז"ל "בשלושה דברים אדם ניכר בכוסו ובכעסו". אם למשל, השותה עוטה על עצמו בדרך כלל מסכה מבודחת, אף כי לבו מר עליו (עובדה שהוא מנסה להסתיר), תגלה השתיה את מררתו לעין כל. וסוד כוחו של היין בכך ש"עץ הדעת גֶפֶן היה".

ואיפה באה מהותו של היין לידי ביטוי בשמו? ראשיתו של היין בשתי יודין, ובסופו ה'. האות י' מייצגת את ספירת החכמה. מה שמייחד אותה מכל שאר האותיות, הוא היותה האות היחידה שכולה ממוקמת במחצית העליונה של השורה בלבד. מעניין גם שהצירוף של שתי יודין, משמש בסידורים שונים כחלופה לשם ה'. האות ה' לעומתה, מייצגת בין השאר את הנפילה, כמו בא על הפסוק מעמוס, הפותח באות ה', "נִפְלָה לא תוֹסִיף קוּם בְּתוֹלַת יֶשְׁרָאֵל". ואם בנ' רגילה מדובר, שכל כולה בתוך השורה, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר ב-ב' סופית, האות שחלקה התחתון יורד וצולל לו כלפי מטה, אל מתחת לשורה. לכך כמו מרמזת לנו המילה יין, שמלכתחילה עניינה רוחניות גבוהה, אך חטא עץ הדעת כמו עירב בייין את הסיכון לנפילה "מאיגרא רמא לבירא עמיקתא". ומתי זה עלול לקרות? אם אחד מהמרכיבים הבאים שבשתייה אינו במתכונת הנכונה: העיתוי, המקום, הסביבה האנושית בה שותים, הכמות ששותים וחשוב מכל, המטרה שלשמה שותים. האם זו שתייה לשם שתייה בלבד, או שהשתייה נעשית לשם מטרה נעלית יותר.

ומה באשר לשם גֶפֶן ואיפה באה מהותו לידי ביטוי בשמו? אם נחלק את השם גֶפֶן לשתיים במתכונת גפ-ן הדבר יסייע לנו לראות את הצד הייחודי לעץ זה. המילה גפה משמעה כנף היוצאת מגוף העוף ושוכנת לצידו. הידיים שלנו ואף הרגליים קרויות בשם הכולל גפיים, מכיוון שהן יוצאות מן הגוף ושוכנות לצדיו ימין ושמאל. אצל יתר העצים, הגזע ניצב יציב במרכז העץ וממנו יוצאים הענפים, בגבהים שונים, לצדדים השונים והגזע מחזיק את כל הכבודה. הגפן לעומת זאת היא צמח מטפס הזקוק לסומך בו יוכל להיאחז. אם אין לו סמוכה לטפס עליה, אזי הענפים/השריגים שוכבים על גבי הקרקע. האות ה' שעניינה נפילה, כמו מייצגת את הגזע הנעוץ בקרקע ונסמך על אמצעי חיצוני. בכך כמו רומז שמו לנפילתו לאחר חטא עץ הדעת ול"זיעת אפך" הנדרשת מהמגדל כדי להעמידה ואת שריגיה בצורה נוחה. אם נחלק את השם גפן לשתי הברות גפ-ן תתגלה תכונתו הרב-צדדית של הגפן שפנים רבות לה וצדדים/זויות ראייה רבות לה כפי שראינו לעיל, בסקאלה רחבה מאוד של מטוב ועד רע.

דבר חסידות

אמר אחד מראשוני החסידים: יום השבת הוא כל כך קדוש, עד שאפילו האכילה ביום זה אינה מגשמת (משפיעה מהיבטים גשמיים שליליים). כיצד אפשר איפוא, לשבת ולאכול ביום כזה?

(אוצר פתגמי חבד – מפי השמועה)

שבת שלום ומבורך

ח / ח / ח / ח / ח

אם ברצונך לקבל את הגיליון כמסרון או במייל, אנא פנה אל hhananme@gmail.com או לטלפון 052-569-9691